

Отримано: 29 лютого 2024 року

Прорецензовано: 9 березня 2024 року

Прийнято до друку: 14 березня 2024 року

e-mail: yurii.mynenko@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2916-4274>

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-22(90)-137-139

Миненко Ю. В. Буколічні мотиви у збірці “Сад Божественних пісень Григорія Сковороди”. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 22(90). С. 137–139.

УДК: 821.161.2

Миненко Юрій Васильович,
кандидат філологічних наук, старший викладач
Національного університету “Острозька академія”

БУКОЛІЧНІ МОТИВИ У ЗБІРЦІ “САД БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ”

У статті проаналізовані буколічні мотиви у поезіях збірки. Твори Григорія Сковороди є цілком бароковими, що відзначав В. Шевчук у своїх дослідженнях. Поезії часто мають релігійний характер, як і загалом твори українських барокових письменників. Найбільш бароковий образ збірки – це алегорія саду. Він є втіленням небесного раю та протиставляється пеклу й печалі.

Інше джерело творчості автора – антична спадщина (Література і філософія). Серед лектури Григорія Сковороди називають імена багатьох авторів, однак особливий вплив справили на автора погляди Епікура. Саме “Садом Епікура” називалася школа цього філософа.

Відомий медієвіст Л. Ушкалов звернув увагу на наявність буколічних мотивів у збірці. Буколіка – жанр античної поезії, в якому мовилося про вільне, безтурботне, щасливе життя на селі. У цьому напрямі творив давньоримський поет Вергілій. Найбільш близькою до цього жанру античної поезії своєю образністю є 13-тя пісня збірки “Сад Божественних пісень”. Сковорода за допомогою усталених образів буколічної поезії (квітучі поля, чисті струмки, пташиний спів, пастух, вівці) змальовує картину вільного спокійного життя на лоні красивої природи.

У творах збірки наявні власне авторські буколічні образи такі, як жайворонок, сопілка, козеня. Григорій Сковорода часто використовує протиставлення пір року. Щастя ж неодмінно пов’язане з натуральною ідилією, що засвідчує 18-та пісня збірки. Воно знову нерозривне з життям у селі на лоні природи. Місто натомість є своєрідним втіленням зла, що підтверджує 12-та пісня збірки “Сад божественних пісень” Григорія Сковороди.

Ключові слова: Григорій Сковорода, буколіка, сад, античність, натуральна ідилія.

Yurii Mynenko,
PhD in Philology, Senior Lecturer,
National University of Ostroh Academy

THE BUCOLIC MOTIFS IN HRYHORII SKOVORODA'S COLLECTION “THE GARDEN OF DIVINE SONGS”

There is an analysis of bucolic motifs in the poems of the collection. The works of Hryhorii Skovoroda are baroque completely. It's noted by V. Shevchuk in his studies. Poetry often is religious as it was in the works of Ukrainian baroque writers in general. The most baroque image of the collection is an allegory of a garden. It is a heavenly paradise and also contrasts to hell and sorrow.

The ancient heritage (literature and philosophy) is another source of creativity. Hryhorii Skovoroda studied many authors. The philosophy of Epicurus has a particular influence on the author. “Garden of Epicurus” is named the school of the philosopher.

The famous scientist L. Ushkalov noted the bucolic motifs in the collection. Bucolic is a genre of ancient poetry. It tells about a free and happy life in the country. The ancient Roman poet Virgil wrote the bucolic poem. Like a bucolic poem. is the 13th song of the collection “The Garden of Divine Songs”. Skovoroda uses bucolic images (blooming fields, clean streams, birdsong, shepherd, sheep) to paint a picture of a free and calm life in the beautiful nature.

There are also author bucolic images such as lark, woodpecker, and goat Hryhorii Skovoroda often contrasts different seasons of the year. Happiness connects with a natural idyll which we have in the 18th poem of the collection. It cannot be without life in the country. The city is an image of evil like in the 12th poem of the collection “The Garden of Divine Songs” by Hryhorii Skovoroda.

Keywords: Hryhorii Skovoroda, bucolic poem, garden, antiquity, natural idyll.

Творча спадщина Григорія Сковороди стала без перебільшення однією з визначальних складових становлення менталітету української нації. Це стосується як самої постаті філософа, так і його літературного доробку. Саме з його іменем значною мірою пов’язане становлення такої риси нашого психотипу як кордоцентризм, тобто “філософія серця”.

Збірка “Сад Божественних пісень” у поетичній формі виразно представляє ідеї філософа. Дослідники звертали увагу на античні джерела творчості, версифікаційне новаторство (йдеться про силабо-тонічне віршування у 10-й пісні збірки), генетичний зв’язок Біблією і творчістю українських барокових письменників. Водночас у поезіях яскраво представлені буколічні мотиви, що органічно поєдналися в автора з мальовничими картинками природи

На думку українського медієвіста В. Шевчука, поетика Г. Сковороди є цілком органічною і традиційною для українського бароко. “...цілком традиційний він у виборі своїх тем: барокова українська поезія всі перелічені мотиви розробляла докладно, причому в різному часі. Оригінальність Г. Сковороди тут у тому, що поет усі відомі мотиви, часто запозичені з літературних джерел, з античних авторів, із Біблії, давніших українських поетичних творів ... з’єднав у власну мислительну систему, тобто надав своїм поезіям сили універсального погляду на світ, на людину...” (Шевчук, 2005: 586).

Найбільш бароковий образ збірки – це алегорія саду. До неї часто вдавалися автори, згадати хоча б поетику “Сад поетичний” Митрофана Довгалевського чи збірку проповідей “Огородок Марії Богородиці” Антонія Радивиловського. Тож у бароко сад (огородок) – широко вживаний образ, місце перебування тайн й істин. У третій пісні для автора він уособлює духовне начало:

Весна любя, ах, пришла! Зима люта, ах, прошла!
Уже сады расцвѣли и соловьев навели.

Ах ты, печаль, прочь отсель! Не безобразь красных сел.
Бѣжи себѣ в болота, в подземныи ворота!

Бѣжи себѣ прочь во ад! Не для тебе рай и сад.
Душа моя процвѣла и радостей навела (Сковорода).

Сад є втіленням небесного раю і протиставляється пеклу і печалі. Допомагає увизначити цю антиномію опозиція пір року: буйноквітної весни та лютої зими. Картини природи, таким чином, не лише відтворюють переживання ліричного героя, а й унаочнюють роздуми автора.

Щастлив тот и без утѣх, кто побѣдил смертныи грѣх.
Душа – божій град, душа его – божій сад.

Всегда сей сад даст цвѣты, всегда сей сад даст плоды,
Всегда весною там цвѣтет, и лист его не падет.

Природа (квіти, плоди) має духовну семантику, Таке поєднання у Сковороди досить органічне й допомагає краще зрозуміти Божі істини:

Обоже мой, ты мнѣ – град! О боже мой, ты мнѣ – сад!
Невинность мнѣ – то цвѣты, любовь и мир – то плоды.

Душа моя есть верба, а ты еси ей вода.
Питай мене в сей водѣ, утѣшь мене в сей бѣдѣ (Сковорода).

Прикметним у цьому уривку є образ верби, з якою співвідноситься людська душа. Загалом часте використання флористичної символіки є особливістю збірки.

Ще однією складовою творчості Григорія Сковороди, як безпідставно стверджують літературознавці, стала культура давніх греків і римлян, що лежала в основі багатьох навчальних курсів Києво-Могилянської академії. На думку М. Меркулова, антична культура є складовою творчості Григорія Сковороди. Він був добре обізнаний з культурою Давньої Греції і Риму. Водночас у Сковороди, як і в багатьох барокових письменників, вона переосмислюється “у традиціях християнського вчення, використовуючи її для якомога повнішого вираження своїх думок, почуттів та ідей” (Меркулов, 2016: 62).

Серед лектури Григорія Сковороди називають імена багатьох філософів. Це і стоїки, і Лукрецій, і Лукіан, і, звісно ж, Епікур. Саме звідти у “мандрівного дяка” Сковороди думки про вічність матерії, заперечення ідей як створення, так і кінця світу, а також скептичне ставлення до будь-яких надприродних явищ (чудес, див) як язичницького, так і християнського походження. Єдиним беззаперечним авторитетом для нього була Біблія, що її філософ трактував цілком довільно, відповідно до власних думок і життєвого досвіду.

Саме “Садом Епікура” називалася школа цього філософа, що проіснувала майже вісім століть. “Основною метою філософії Е. є, на відміну від представників класичної давньогрецької філософії, не приріст нового знання, а опанування людиною мистецтва жити гідно, забезпечувати спокій своєї душі та зберігати духовну стійкість” (філософський енциклопедичний словник, 2002: 201). В іншій статті цього ж видання зазначено, що епікуреїзм визначає два типи насолод – фізичні та духовні. На останніх робить акцент український філософ – це “пізнання, що позбавляє людину марновірства і страху смерті” (філософський енциклопедичний словник, 2002: 201), а також мудрість, справедливість, дружба.

Відомий медієвіст Л. Ушкалов звернув увагу на наявність буколичних мотивів у збірці. “Буколіка (з грец. “пастуша пісня”) – жанр античної поезії, в якому мовилося про вільне, безтурботне, щасливе життя на селі” (літературознавчий словник, 1997: 99). Ось, приміром, зразок буколіки давньоримського поета Вергілія:

Хлопчику любий! Надійдуть часи, і побачиш ти небо...
Зразу ж родюча земля принесе тобі перші дарунки:
Ладан поземний та кручений плющ, зростить без насіння,
Лотосом все поцвіте, засміється веселим аконтом,
Кози самі понесуть молоко з полонини додому,
Смирна худоба без страху на лева глядітиме в полі.
Квіти ласкаві, рясні проростуть край своєї коліски.
Згине і ворог твій – змії, і все зілля отрутне загине... (Вергілій).

Найбільш близькою до цього жанру античної поезії, як і до твору Вергілія, своєю образністю є 13-та пісня збірки. Це стверджує у своїй розвідці Л. Ушкалов: “...Сковорода за допомогою усталених образів буколичної поезії (квітучі поля, чисті струмки, пташиний спів, пастух, вівці, звуки сопілки) змальовує картину вільного спокійного життя на лоні розкішної природи” (Ушкалов, 2007: 20). Недаремно за епіграф у ранньому автографі слугували слова з Вергілієвих “Георгік” про виноградарів і помірне задоволення. В остаточній же версії маємо цитату з “Пісні пісень”: “Изыдите от среды их... Прийди, брате мой, водворимся на селѣ. Тамо роди ты мати твою”.

Ах поля, поля зелены,
Поля, цвѣтами распещренны!
Ах долины, яры,
Круглы могилы, бугры!

Ах вы, вод потоки чисты!
Ах вы, берега трависты!
Ах ваши волоса, вы, кудрявые лѣса!

Жайворонок меж полями,
Соловейко меж садами;
Тот, выспись летя, сверчит, а сей на вѣтвах свистит.

А когда взойшла денница,
Свищет в той час всяка птица,
Музыкаю воздух растворенный шумит вкруг.

Только солнце выникает,
Пастух овцы выганяет.
И на свою свирѣль выдаст дрожливый трѣль.

Пропадайте, думы трудны,
Города премноголюдны!
А я с хлѣба куском умру на мѣстѣ таком (Сковорода).

У наведених піснх впадають в око власне авторські буколічні образи, що є частиною української природи (поля, жайворонки, сопілка та ін.). Після опису сільської краси, цілком у дусі української народної творчості, ліричний герой категорично виступає апологетом натуральної ідилії на противагу багатолюдним містам.

Буколічні мотиви тією чи тією мірою наявні чи не в кожному творі збірки. Формула власного щастя викладена у 18-й пісні. Воно знову ж нерозривно пов'язане з життям у селі на лоні природи. Цікаво, що в епіграфі: “Господь гордым противится, смиренным же дает благодать” опозиція місто-село співвідноситься як антитеза гордовитості та смирення:

Ой ты, птичко жолтобоко,
Не клади гнѣзда високо!
Клади на зеленой травкѣ,
На молоденькой муравкѣ.
От ястреб над головою
Висит, хочет ухватить,
Вашею живет он кровью
От, от кохти он острит!

Стоит явор над горою,
Все кивает головою.
Буйны вѣтры повѣвають,
Руки явору ламают.
А вербочки шумят низко,
Волокут мене до сна.
Тут течет поточок близко;
Видно воду аж до дна (Сковорода).

Тут знову маємо невласливі античній природі топоніми – яструб, явір, верба. Важливими елементами у змалованні буколічної картини виступають пори року (красива весна і люта зима), образи свійських тварин (козеня, цап), що допомагає увиразнити барокову ідею минушості людського життя.

Тож у збірці “Сад Божественних пісень” Григорія Сковороди яскраво представлені буколічні мотиви, що ведуть свій початок з античних часів. Вони наявні у багатьох поезіях збірки, органічно поєднуючись з фольклорною національною символікою. Найбільше буколічних образів у 13-й пісні збірки.

Література:

1. Вергілій. Буколіки / пер. М. Зерова. Київ : Дніпро, 1990. URL: <http://surl.li/skppd> (дата звернення 01.03.2024).
2. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін. Київ : Вид. центр “Академія”, 1997. 752 с.
3. Меркулов М. Античні образи у творах українських письменників барокової доби (на матеріалі віршів Григорія Сковороди та Феодана Прокоповича). *Слово і час*. 2016. №6. С. 56–62.
4. Сковорода Г. Сад Божественних пісней, прозябший из зерн Священнаго Писанія. *Григорій Сковорода. Повне зібрання творів* : вебсайт. URL: <http://surl.li/skppx> (дата звернення 01.03.2024).
5. Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури. Київ : Факт, 2007. 552 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
7. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська Література XVI–XVIII століть: у 2 кн. Київ : Либідь, 2005. кн. 2. 728 с.

References:

1. Verhiliy, Bukoliki [Bucolics] (Zerov, Trans.) Kyiv: Dnipro. Retrieved from: <http://surl.li/skppd>. [in Ukrainian].
2. Hrom'iak, R. T., Kovaliv, Yu. I. (Eds.). (1997). *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference]*. Kyiv: Vyd. tsentr “Akademiiia” [Publishin center “Academ”]. [in Ukrainian].
3. Merkulov, M. (2016). Antychni obrazu u tvorakh ukrainskykh pysmennykiv barokovoi tdoby (na materialii virshiv Hryhoriia Skovoroda ta Feofana Prokopovycha) [Ancient images in the works of Ukrainian writers of the Baroque era (based on the poems of Hryhoriy Skovoroda and Feofan Prokopovych)]. *Slovo i chas [Word and time]*, 6, 56–62. [in Ukrainian].
4. Skovoroda, H. Sad Bozhestvennykh Pisen, shcho Prorosly iz zeren Sviatoho Pysma [The Garden of Divine Songs that Sprung from the Seeds of Holy Scripture]. *Hryhorii Skovoroda. Povne zibrannia tvoriv [Hryhoriy Skovoroda. Complete collection of works]* Retrieved from: <http://surl.li/skppx>. [in Ukrainian].
5. Ushkalov, L. (2007). *Skovoroda ta inshi: Prychynky do istorii ukrainskoi literatury [Skovoroda and others: Reasons for the history of Ukrainian literature]*. Kyiv: Fakt. [Fact] [in Ukrainian].
6. Shynkaruk, V. (Ed.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Abrys [Outline]. [in Ukrainian].
7. Shevchuk, V. (2005). *Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI–XVIII stolit: u 2 kn. [Muse Roksolanska: Ukrainian literature of the XVI–XVIII centuries: in 2 books]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].